

Jornades de Foment de la Investigació

L'ART PRIMITIU: UNA ALTRA FORMA D'ENTENDRE L'ART

Autora

Ana Mª Fabregat Segarra

Entendre el que significa “art primitiu” obliga a definir de la forma més clara i concreta possible el concepte al qual respon aquest enunciat. Tot i que dins d'aquest concepte s'agrupen l'art africà i l'art oceànic, cal tindre en compte que entre tots dos hi ha diferències considerables i nombroses, però també és cert que comparteixen moltes característiques formals i la falta de criteris de tipus cronològic (no es pot delimitar en períodes concrets de temps) i geogràfic (hi ha art primitiu al voltant del món) per a la seua definició. A més, tant en els pobles primitius africans com en els oceànics, no existeix la categoria d'artista.

Aquesta manca de criteris exigeix l'anàlisi dels elements formals i conceptuals dels objectes, i això ens permetrà assimilar les formes aplicades a l'art primitiu, el qual no es pot presentar de forma unitària, ja que és un conjunt d'expressions específiques de cada una de les cultures que el componen; però, d'altra banda presenta una sèrie d'unitats entre els diferents pobles que ha provocat, en molts casos, una visió de conjunt massa superficial i la desestimació d'importants fonts culturals.

A la fi, l'art primitiu és una gran família on tots els estils són parents però a la vegada diferents. És un art desenvolupat per diferents pobles “primitius” d'arreu del món, però majoritàriament d'Àfrica i Oceania, que busca representar allò que considera essencial de la realitat, moltes vegades de la realitat espiritual, amb formes no convencionals i, en general, amb un propòsit estrictament funcional. Aquest últim aspecte és el principal element diferenciador entre l'art primitiu i el d'altres cultures més desenvolupades. No obstant això, cal assenyalar que l'obra d'art d'aquestes cultures més desenvolupades també té una funció i que “l'art pur” només es va donar durant el Romanticisme. A més, en l'art primitiu els objectes artístics no es concebeixen de forma gratuïta, sinó que l'aparença d'aquests ajuda a l'efectivitat de l'objecte.

Precisament les esmentades societats més desenvolupades utilitzen amb freqüència els termes art, art primitiu i estètica, en un sentit inadequat per a analitzar les creacions d'altres cultures, com ara les qualificades com a primitives. S'esforcen molt poc en tractar d'entendre l'art primitiu com a manifestació de tradicions estètiques diferents a les seues; i apliquen, la majoria de les voltes, el punt de vista propi, de manera que quasi sempre apareix el rebuig, provocat pel desconeixement.

Quan els europeus van establir els primers contactes amb els anomenats pobles primitius com a conseqüència dels grans descobriments d'espanyols i portuguesos, i més tard d'holandesos, francesos i anglesos, van demostrar una total incomprensió cap a aquests pobles, que van romandre quasi desconeguts fins a principis del s. XIX, moment en el qual en molts punts d'Àfrica i Oceania van conèixer soldats, missioners, administradors colonials i membres de societats geogràfiques. Els missioners, que s'escandalitzaven davant dels objectes de culte de les religions anomenades paganes, en el seu afany per conduir aquestes societats pel “camí correcte”, no dubtaven a destruir allò que consideraven satànic. Excepcionalment, alguns d'aquests objectes eren enviats a Europa, ja com a simples “curiositats” ja com a prova de l'eficàcia del sistema destructiu dels missioners. Per sort, els membres de l'exèrcit i l'administració dels països colonitzadors compensaven aquesta destrucció amb les peces que portaven a manera de “souvenirs” quan tornaven al seu país d'origen.

Van començar a ser tantes les “curiositats” que arribaven a Europa que l'any 1830 es va inaugurar a París el Museu de la Marina, on s'acumulava tot allò que els navegants francesos portaven dels seus viatges. En pocs anys es van multiplicar els museus dotats de gran quantitat d'objectes africans i oceànics en les seues col·leccions etnogràfiques. En 1879 es va crear, també a París, un museu africà; i més tard, en 1882, el Museu Etnogràfic, que després es convertiria en l'actual Museu de l'Home. Aquelles col·leccions, desvinculades totalment del seu entorn original i incompreses pels seus admiradors, tenien un gran valor per als futurs antropòlegs. Però va ser l'any 1897 quan un conjunt d'objectes africans recollits per l'exèrcit britànic a Benín (Nigèria) va impactar per primera

vegada a Europa, que va reconèixer en aquelles peces un considerable valor artístic. A partir d'aquest moment comencen a succeir-se expedicions amb l'única finalitat que la de proporcionar als museus i col·leccions europees i americanes màscares, estàtues i objectes artístics en general. És gràcies a aquest tràfic d'objectes que l'any 1905 naix la figura de l'artista-col·leccionista de la mà de Vlaminck, a qui van seguir George Braque, André Lhote, Matisse, Picasso,... Aquells que formaven la vanguardia parisenca es van entregar a partir d'aquell moment a la defensa i exaltació de l'art primitiu, reivindicant el seu valor estètic i utilitzant-lo com a arma en contra de l'estil academicista.

Gràcies al creixent interès i a les nombroses expedicions el coneixement de l'art primitiu per part d'europaus i americans també es va ampliar considerablement; però, allò que per als països espoliadors va resultar beneficiós va esdevenir catastròfic per a molts grups africans i oceànics, que van vore com les millors obres que havien realitzat els seus avantpassats, i que eren necessàries per a conèixer la seua pròpia identitat, eren enviades a diferents museus al voltant del món. A més, aquestes peces eres sostretes del seu context religiós o sociològic sense estudiar el seu significat, tant individual com de conjunt. Açò, sumat a la falta d'anotacions sobre el lloc de procedència i el poble artífex, va provocar una gran dificultat a l'hora d'estudiar les peces, només superada per l'aplicació que els antropòlegs van fer dels seus coneixements (adquirits en investigacions de camp) a les peces exposades en museus o pertanyents a col·leccions privades.

Un cop arribats a aquest punt comença un debat sense fi, encara, entre aquells que opinen que l'objecte africà u oceànic no pot anar separat del lloc per al qual ha sigut concebut, del ritus on ha d'intervindre, de la funció que ha de desenvolupar, perquè això suposa la pèrdua de la seva identitat; i aquells que pensen que eixa manca d'informació és el preu que les dos parts han hagut de pagar per a poder gaudir, els uns, de les obres d'art del pobles primitius; i per a poder donar-se a conèixer internacionalment, els altres.

Aprofundint objectivament en cadascun dels dos arguments cal plantejar-se, en quant al primer grup d'opinió, les conseqüències nefastes per als objectes, ara en museus i col·leccions, que el pas del temps i les condicions ambientals del seu entorn natural haurien provocat de no haver sigut exoliats. La majoria haurien desaparegut i ara no podrien ser contemplats. També cal qüestionar-se si entre les obligacions funcionals del seu lloc original el paper exclusivament artístic que té ara l'objecte no quedaria relegat, fins i tot oblidat; la qual cosa provocaria un altre plantejament immediat: el sentit de l'enunciat "art primitiu", ja que si l'objecte deixa de banda tota necessitat artística no té cap sentit que tot el conjunt d'aquests objectes s'anomenen "art".

Per una altra banda, l'argument del segon obliga a pensar que els pobles primitius estaven d'acord amb les espoliacions dels europeus, quan això és totalment fals. En canvi, és cert que el preu que els africans i oceànics han hagut de pagar a canvi de l'enriquiment del coneixement europeu és elevadíssim, tant que ells no s'han beneficiat en res, pràcticament. Han pagat amb la pèrdua de moltes de les seves obres, en la majoria dels casos les més valuoses i antigues; amb la pèrdua de part de la seva història, ja que les obres d'art primitives també actuen com a elements mnemotècnics; i amb les conseqüències socioculturals que el contacte amb els europeus va suposar a les societats primitives.

Aquest problema en l'adjudicació d'un lloc apropiat per a l'art primitiu, que ens el mostre dins del seu propi context artístic sense suposar una alteració del seu entorn cultural ni una espoliació massiva, ha beneficiat l'aparició de diversos plantejaments; opinions que, com les esmentades anteriorment, suposen un continu debat. Mentre, les tribus africanes i oceàniques ofereixen espectacles rituals als turistes i comercialitzen escultures fetes en serie a europeus i americans, que viatgen a Àfrica i Oceania amb el propòsit de contemplar cultures en estat pur. Una ironia que les dos parts fomenten.